

S I S U K O R D

- 1) S i s s e j u h a t u s .
- 2) I E e l d u s e d :
 - 1) Isikulised eeldused.
 - 2) Asjalised eeldused.
- 3) II R a h u l d a m i n e .
- 4) III T o i m e .
- 5) IV Ä r a v õ t m i n e j a j õ u k a o t u s .
- 6) V R i i k i d e v a h e l i s e d e e s k i r -
j a d v a e s u s õ i g u s e l e .

Allikmaterjalina kasutamist leidnud:

- 1) A. B a u m b a c h: Zivilprozessordnung 1939.a.
- 2) V.L. I s a t š e n k o: Graždanski protsess 1930.a.
- 3) T. G r ü n t h a l : Riigikohtu Tsiviilosakonna otsuseid
1938.a.
- 4) A. B u l d a s : Riigikohtu 1932.-1938.a. otsustes
leiduvate seadusseletuste kogu 1939.a.
- 5) " " : Kriminaal-ja tsiviilnovellide kogu 1939.
- 6) Tsiviilkohtupidamise seadustik.
- 7) Juristische Wochenschriften.

S i s s e j u h a t u s .

Iga õigusriigi õiguskorra läbivad legaalsuse ja egaalsuse printsiibid. Nendest printsiipidest tulenevalt ei saa kedagi sundida sellistele tegudele ega ükski kodanik ei tohi teha seda, mida seadus keelab ning sealjuures kõik kodanikud on üheväärsed seaduse silmis. Pole orja, kellel ainult kohustused ja õigustust ei vähematki; pole türanni, kelle tahe on seaduseks ning kelle oma tegude eest pole vaja kanda vastutust. Õigusriigis on kõik kodanikud võrdsed seaduse ees ning kõigile on võimaldatud samaväärselt oma õiguste kaitse. Tegelik elu oma raskuste ja piiratud võimaluste tõttu, seab aga paraku ühe ja sama riigi kodanikud ebavõrdsesse majanduslikkudesse olukordadesse. Et selline majanduslik ebavõrdsus võiks mõjustada ka kodanikkude võrdsust seaduse ees nähtub järgnevast.

Kohtud, kui õiguskorra järgi valvavad ning jurisdiktsiooni teostajad organid riigis, on riigi poolt ülalpeetavad riigiasutused.

Kohtute ülalpidamine on riigile küllaltki kulukas, aga ka muid riigi majanduslikke põhjusi arvestades, on protsessi-ajamine kohtutesse kodanikkudele tehtud maksuliseks. Jõukal või varandusega isikul kohtukulude maksimine ei tekita raskusi ning seepärast on tal võimalikul vajataval korral oma õiguskaitse alati saadaval. Vaesel kodanikul aga puuduks võimalus pöörduda kohtusse oma õiguste kaitseks, kuna tal võib osutada kohtumaksude tasumine võimatuks. Et aga õigusriigi põhimõtet mitte lasta libastuda takistuste tõttu, mis sotsiaalne-majanduslik olustik esile manab ja lasta ka vaesel kodanikul oma õiguste eest valvel olla, seda ongi seadusandlus teinud nende takistuste kõrvaldades vaesuseõiguse instituudi kaudu.

Kohtukulude maksmisest on vabastatud isik, kellele kohtu poolt on tunnustatud vaesusõigus. Kohus võib seda teha siis, kui isik on majanduslikult sellisel viletsal elujärjel, et kohtukulude tasumine tema poolt riisuks tema ja ta perekonna hädavajaliku elatisvõimaluse (TKS. § 880).

Kes tahab protsessi ajada, peab reeglipäraselt vähemalt ühe osa tekkivatest maksudest ja protsessikuludest ette maksma¹, et esitatav hagipalve üldse kohtu poolt vastu võetaks ja vaidlusasi seega protsessikäiku läheks. Vaesusõigus võimaldab vaestele isikutele protsessi ajamist, vabastades neid esialgsete kohtu- ja asjaajamiskulude maksmisest, või teisiti väljendades, vaesed isikud on asja esitamisel ja ettevalmistamisel kohtule, vabastatud sissemaksust, kohtulõivu ja muude kohtukulude näol.²

1) Baumbach ZPO

2) " "

Need kulud kaetakse riigi-kassa poolt, millele see koormus on küllatki raske.³ Niipalju, kui vaene isik abi vajab, et õigust saada, on arusaadav tema vabastamine kohtukulude maksmisest. Kuid lubamatu on temale võimaldada õigusetult protsessi ajada võõra tasku kulul.⁴ Seepärast isikul, kes vaesusõigust kasutada võib, peavad olema nõuetavad eeldused selleks, ning kohus, selgitanud neid kõigekülgselt, alles siis rahuldab vaesusõiguse palve.

Vaesusõigus esineb kõigis protsessi liikides. Meil leiab ta kasutamist tsiviil- kriminaal- ja ka haldusprotsessis. Iga protsess erineb oma menetluselt, kuid vaesusõigust kohaldatakse neile kõigile TKS-i sätete järgi.

3) Baumbach : ZPO

4) " "

I. E e l d u s e d .

Vaesusõiguse eeldused on need majanduslikud ning sotsiaalsed eeldused, mis mõjustavad ja põhjustavad majanduslikult viletsal seisul olevatele õigus - substraatidele vaesusõiguse kasutamise lubamist.

Vaesusõigust tunnustatakse vaid teatud eelduste olemasolul. Dr. Adolf Baumbach, kommenteerides Saksa Zivilprozesuordnung'it, väga õieti jagab vaesusõiguse eeldused isikulisteks ja asjalisteks.

I s i k u l i s e d e e l d u s e d on otseses seoses isikuga, kes taotleb vaesuseõigust. Nii peab isik omama teatud majanduslikku seisu, mis eeldaks seadusejärgset vaesusõiguse kasutamist. Ka peab see majanduslik olustik olema isikul pidev. Selle muutudes paremaks, kaob alus vaesusõiguse kasutamiseks. Samuti loetleb seadus isikud, kes võivad vaid oma isiku tõttu kasutada vaesusõigust.

Asjalised eeldused on aga seoses isiku taotlustega selles protsessis, millises vaesusõigus on vajalik. On isikule protsess edutõotav ja protsessivõit otstarbekalt kasulik, siis on tal ka asjalisi eeldusi olemas vaesusõiguse nõutamisel. Omades nii isikulisi kui ka asjalisi eeldusi, isik on õigustatud kasutama vaesusõigust kohtu määramisel.

1. Isikulised eeldused.

A. Vaesusõigust kasutada saab isik ainult siis, kui tal on vastavad isikulised eeldused selleks. Meie kehtiv õigus on lahendanud selle küsimuse võrdlemisi lähedaselt Saksa tsiviilprotsessi korrale. Nii on mõlemad seadusandlused teinud vaesusõiguse saamise ärripuvaks isiku majanduslikust piisamatusest.

TKS-i § 880-da II lõik sätib: vaesusõigus tunnustatakse sellele, kellelt kohtukulude tasumine võtaks tema ja ta perekonna hädavajaliku elatisvõimaluse.

Pea sama redaktsiooni seab Saksa ZPO-i § 114-da I lõik vaesusõiguse üheks põhilisemaks eelduseks.

" Hädavajaliku ülalpidamise " mõistet on Saksa kohtupraktis määritletud lähemalt. Selle järgi hädavajaliku ülalpidamise all pole mõistetud seisusekohast ülalpidamist ega ka hädavajalikkust BGB-i § 1611-da järgi, vaid see asub nende kahe vahel.⁵ Meil sedalaadset piiritlemist pole ja kohus igakordselt võtab seisukoha konkreetse palve-esitaja majandusliku seisu kohta, arvestades elustandarti ja kogu muud olustikku.

Ka on Saksa kohtupraktis andnud lahenduse paljudele vaesusõiguse isikuliste eelduste juhtudele, mis põhimõtteliselt seisavad meie seaduse ja ka kohtupraktisega käsikäes.

Vaesusõigust võimaldatakse, kui isikul pole j u s t s e l a j a l , mil palub vaesusõigust, võimalik tasuda kohtumakse oma perekonna hädavajaliku ülal-

5) Baumbach:ZPO

pidamise tõttu.⁶

Mõttelt samasuunaline on meiegi seadusetekst. Nii on lubatud vaesusõigust kasutada vaid sel ajal ja ainult nii kaua, kuni isik pole saanud niivõrd jõukaks, et alus vaesuseõiguse kasutamiseks on ära langenud.⁷

Et isik a j a j o o k s u l suudaks koguda vastava summa kohtu maksudeks või et tal oleks võimalik seda summat l a e n a t a, ei võta talt veel eeldust saada vaesuseõigust.⁸

Kui vaesel isikul on saada tulu, siis ei tohi ta sellest loobuda selleks, et jätta maksmata kohtu maksud. End vaeseks teha, kindlast tulust loobumisega ja nõuda see-järele vaesuseõigust on ebaõiguspärane. Meil kohus võib keelduda vaesusõiguse tunnustamisest, kui selgunud asjaolude järgi on tõenäolik, et vaesusõiguse kaudu püütakse õigustamatult kõrvale hoida kohtukulude maksmi-

6) J.W 35,1704

7) RT 1935,99,814

8) Baumbach: ZPO.

sest,⁹ Ning isikud, kes seda taotlevad, esitades valeandmeid oma varandusliku seisukorra kohta, kuuluvad karistamisele ettenähtud Kriminaalseadustiku sätete kohaselt. Karm ses suhtes on ka saksa vaade, mis loeb vaesusõiguse ebaõiguslikku taotlemist kavatsatud pettuseks.¹⁰ Kusjuures vaid paljad ebatõelised väited on selleks küllaldased.¹¹

Teise isiku poolt ülalpeetav isik, kellele ta ülalpidaja on kohustatud raha andma, (nagu näit. abielumees naisele, isa seaduslikele lastele) võib vaesusõigust kasutada, kui suudab tõestada ta ülalpidaja maksuvõimetust.¹² Siiski on küllaldane, kui isik on tõesti veendunud, et kohustatu pole suuteline tasuma kulu õigeaegselt.¹³

Elab aga isik jõuka isa ülalpidamisel ja ajab protsessi, millest isa huvitatud, siis temal pole eel-

9) RT 1935, 99, 814

10) J W 36, 1386

11) J W 37, 2391

12) J W 06, 356

13) J W 35, 2279

dusi vaesusõiguse saamiseks.¹⁴ Samuti pole vaesel varanduseta isikul eeldusi vaesusõiguseks, kui ta ajab protsessis ühist asja ja ta protsessikaaslased on varandusega isikud, kes suudavad tasuda kohtukuluseid.¹⁵ Talle võidakse tunnustada oma osas vaesusõigust. Kui ta võtab aga enesele ühise asja ajamise, siis soodustab ta paratamatult varandusega protsessikaaslaste ebaõiguslikku kõrvalehoidmist kohtukulude maksmisest.

Eelmised näited vaesusõiguse isikuliste eelduste kohta on Saksa kohtupraktise tulemus. Meil pole need juhud seaduse-seletusega fikseeritud, kuid järgides vaesusõiguse sihti seaduse mõttes, peaks meil lubatama kindlakäelist analoogiat neil juhtudel.

Peale varandusliku seisuga võib isikul esineda veel teistlaadne eeldus vaesusõiguse saamiseks. Meie, kui ka Saksa tsiviilprotsessi seadustik on ses osas

14) J W 36,344

15) J W 38,697.

täiesti ühte langenud. Nii vabastavad mõlemad seadustikud mitteabielulise lapse tema isalt elatisenõudmise protsessis kohtukulude maksmisest.¹⁶ Sel juhul pole vajalik isegi vaesusõiguse tunnustust kohtu poolt, vaid see õigustus järgneb ex lege. Siin on tegu isikulise eeldusega, mis seadustikkude poolt on lahutamatult seostatud isikutega, kes omavad erandlikku isiklikku seisundit. Meie kehtiv õigus läheb siin veidi kaugemale, ta laiendab sellekujulist vaesusõiguse nautimist veel teistelegi isikutele, andes neile seaduse-tekstiga, expressis verbis, vaesusõiguse isikuliste eeldustena nende ameti või kutse liigi. Kuid siin on veel eelduseks asiolu, et isikud, kes omavad vastavat ameti- või kutseklassi kuuluvust, peavad oma nõuded esitama seaduste alusel, mis ettenähtud TKS-is¹⁷.

Ka neile pole tarvis kohtulikku vaesusõiguse tunnustust,

16) RT 1935,99,814 ja ZPO § 118-da IV l.

17) TKS § 880¹.

vaid nende õigustus järgneb samuti seadusest.

Edasi on käinud, käsitlust-leidvad seadustikud, jällegi ühist rada vaesusõiguse võimaldamises kodakondsusetuile. Õieti ei saaks rääkida ühisel rajal käimisest, kuna meie kehtiv õigus pole sellist sätet varem tundnud ja see võeti TKS-isse alles 1935.aastal Riigi Teataja Nr. 99 - s kehtestatud tsiviilnovellina. Ja küllap selle eeskujuks on olnud Saksa ja Austria tsiviilprotsessi korrad.

Kodakondsuseta isikutele võib võimaldada vaesusõigust samadel alustel kui oma-riigi kodanikkudele.¹⁸ Seega siis, kui kodakondsuseta isik omab eeldusi vaesusõiguse saamiseks nõuetaval ja ühisel määral oma-riigi kodanikuga, tunnustatakse temalegi vaesusõigus. Selge on pikemata, et see soodustus on ka kodakondsuseta isikutele heaks võimaluseks oma õiguskaitse teostamisel.

18) TKS § 889² II 1. ja ZPO § 114-da II 1.

A

Kuid, kas sellisele isikule, kes pole mitte täiskohuslane oma asuriigi vastu, võimaldada soodustust ja veel ühistel alustel omade kodanikkudega, on vaieldav. Tundub, et saksa juristidel on veidi vaenu sellise võrdsustamise puhul omariigi kodanikkudega. Ja kuigi seadustik sõnaselgelt seda sätib, siis kommentaarid juristidelt nõuavad, et vaesusõiguse lubamine peaks ikkagi erandlik olema kodakondsusetuile. Kellel pole selliselt kohustusi nagu sakslastel, neil pole ka õigust nõuda soodustusi võrdselt. Lubamine oleks õigel kohal, või vähemalt oleks see kohane sakslanna suhtes, kes abielu läbi on kodakondsusetuks muutunud. Või samuti kodakondsusetuks muutunud välissakslaste suhtes.¹⁹ Selline ägepatriootlik mõtteviis ei tohiks siiski mitte paika pidada. Kodakondsusetu, kui mitte täiskohuslane riigis, ei naudi lõppeks ka kõiki soodustusi, mis riigi-kord oma-kodanikkudele annab. Õigusriigi põhiideelt oleks aga

19) Baumbach: ZPO

päris loomulik, et ka vaesele kodakondsusetule võimaldatakse tema õiguste kaitse.

Välisriigi kodanikud omavad eeldusi vaesusõiguseks välislepingute või tegeliku vastastikkuse alusel.²⁰ Sellest eraldi süvenenumalt viimases peatükis.

B. Senini käsitletud vaesusõiguse isikulised eeldused on kohaldatavad just füüsilistele isikutele, Kuid kehtiv õigus tunnustab veel teisigi õigussubjekte, kes evivad võimet kanda õigustusi ja kohustusi. Paratamatult tekivad nende õigustuste ja kohustuste liikluses tsiviilprobleeme, mis vajavad vaesusõiguse abistust, nagu seda pakutakse seaduse poolt füüsilistele isikutele. Saksa tsiviilprotsessi kord oma moodsuse/^{ja} elulähedusega on lahendanud juriidiliste isikute vaesusõiguse kasutamise kõrra, kõhklematult, väga otstarbekalt. Meie seaduses pole aga ainsat vihjetki juriidiliste isikute kohta vaesusõiguse suhtes. Peaks mõtlema, et meie seadus-

20) TKS § 889² I l. ja ZPO § 114 II l.

andlus pole teinud füüsilistele ja juriidilistele isikutele vaesusõiguse tunnustamisel mingit vahet. Kuid Vene Senati seletusest järgneb, et meil pole juriidilistele isikutele vaesusõigus kasutamiseks üldse antav.²¹ Veel enam, meil on kommenteeritud seadust just selles suunas ja katsutud leida imelikke " peeni " põhjendusi seaduse sellelaadseks tõlgendamiseks. Üks " kommentaar-pärl " kõlab selliselt : kuna TKS-i § 882-se järgi vaesuse tunnistuses peab olema märgitud mitte ainult isiku varaline seis, vaid ka tema p e r e k o n n a - s e i s , siis langevad juriidilised isikud iseenesest välja, kuna nad ei oma perekonnaseisu²². Ja edasi, juriidilise isiku vaesus on üldse vaieldav. Ta koosneb füüsilistest isikutest, kes võivad alati kokku panna vastava vajaliku summa. Seepärast polevat ka eriti õige samastamine füüsiliste isikutega vaesusõiguse andmisel.²³

21) Isatšenko: Graždanski protsess & *Isatšenko kaitse*!

22) " " "

23) " " "

See väide hiljem lükatakse väga õieti kommenteerija poolt ümber. On võimalik, et juriidilise isiku hääolu pole ära rippuv üksikute liikmete hääolust, vaid vastupidi, viimaste hääolu esimese omast. Sel juhul pole üksikud liikmed sugugi võimelised kokku panema kohtukulu- summat ja vaesusõiguse kasutamine oleks ainus pääsetee juriidilise isiku võimaliku õiguskaitse vajaduse puhul.

Vene ajal, kui meie seadus kehtestati, oli väga vähe juriidilisi isikuid ja päris arusaadav, et kohtupraktisisel selles osas ei tulnudki nendega tegeleda. Kuid praegusel ajal, kus juriidiliste isikute tegevuspiirid üha laienevad, osutub meie seadus paraku sel kujul puudulikuks.

Kui vaesuseõigusel, kui tsiviilinstituudil, on siht aidata kaasa õiguskorra täiuslikkusele, siis paratamatult peab ta küündima kõigi õigussubstraatideni.

Seepärast ei pruugiks ka kunstlikult püüda vabandada seadusandlust, nagu eeltoodu " kommentaarpärl " seda teeb, vaid päris loomulik oleks, et seadusandlus omi vigu kuuleks ja nad parandaks.

Saksa ZPO-i § 114-da lõik IV-da järgi siseriiklikule juriidilisele isikule eelduste (nagu füüsilistel isikutelgi) olemasolul lubatakse vaesusõigust, kui protsessi ajamiseks nõuetavad rahad puuduvad, ega ka protsessist majanduslikult osavõtvad isikud pole võimelised tasuma kohtumakse.

Nähtub, et seadus räägib ainult siseriiklikutest juriidilistest isikutest, kuna välismaal asuvatest jur. isikutest pole juttu. Seega ainult siseriiklikud jur.isikud, sellised, kelle asukoht on sisemaal, võivad saada vaesusõigust, kui nad omavad isikuliste eeldustena 1) võimetust, tasuda kohtukulusid ja 2) kui neid ei suuda tasuda protsessist majanduslikult osavõtvad

isikud. Majanduslikult osavõtjad on siin need, kelle varandusseisule poole võit või kaotus protsessis majanduslikku mõju avaldab. Paljas võlausaldaja vaherkord pole küllaldane, et olla protsessist majanduslikult osavõtja. Teiselt poolt pole neil aga tarvis õiguslikku huvi ses asjas. Aktsia-seltsi protsessis võivad majanduslikuks osavõtjaks olla selle aktsionärid, kui dividendi-maks aktsia-seltsi võidust ära ripub. Juriidilise isiku maksuvõimetust või varanduse- tus on kõige paremini kindlaks tehtav ametliku informa- tsiooni kaudu, näit. Kaubandus-tööstuskoja poolt anta- vate teadete põhjal.²⁴

C. Pärilise omapärase õigussubjekti loob Saksa seadusandlus ning õigustab ühtlasi teda nautida vaesus- õigusest tulenevat abi tsiviilprotsessis. Sellise õigussubjekti terminiks seab ZPO "Parteien kraft Amts". Meie mõiste järgi sisaldaks see "poolevõimet

24) Baumbach: ZPO.

ameti tõttu ". Säärasteks isikuteks on Saksas eestkostjad ja hooldajad, kes oma ameti tõttu esinevad protsessis poolena. Meie seadustik selliseid isikuid, kes ameti tõttu muutuvad pooleks, ei tunne, ning lahendus küsimustes, kus eestkostjad ja hooldajad esinevad, on teisem. Meil jääb pooleks ikkagi eestkostetav või hooldatav, kuna eestkostja või hooldaja esineb protsessis vaid volinikuna. Ning juhul, kui volinik palub vaesusõigust, peab olema ikkagi volitaja vaene.

Ameti tõttu pooleksoliija võib saada vaesusõigust l. lõike eelduste puhul, kui protsessi ajamiseks vajalikke summasid ei ole võimalik muretseda valitsetavatest varandustest ega ka protsessist varanduslikult osavõtvad isikud ei suuda neid tasuda (ZPO § 114 -da l.III).

Nagu öeldud, pooleks ameti tõttu on eestkostjad ja hooldajad. Pärandustombu hooldaja on samuti pool

ameti tõttu.²⁵ Neile võimaldatakse vaesusõiguse kasutamist siis, kui on olemas eeldusi selleks. Need eeldused (ka siingi isikulised) võivad olla e s i - t e k s see, et vajalikku summat pole võimalik koguda valitsetavatest varadest ja t e i s e k s, protsessist majanduslikult osavõtjad ei suuda neid tasuda. Majanduslikult võtavad osa need, kelle lõplik kasu oleneb protsessist.²⁶ Nii on selleks pärijad testamendi-järgsel pärimisel ja kreditorid konkursimenetluses. Kuid vaesusõigust ei anta nii kaua, kuni asjaosalisi võib ettemaksuks mõjustada. Konkursivalitsuse eitamine asjaosaliste raha saamise üle konkursimassist, ei soodusta erandit vaesusõiguse andmisel.²⁷

2. Asjalised eeldused.

A. Kui isikul on nõuetavad isikulised eeldused

25) Baumbach: ZPO

26) " "

27) " "

siis pole veel küllaldane, et talle tingimatult peab vaesusõigust tunnustama. Osutuvad vajalikuks veel asjalised eeldused, et vaesusõigust tõesti saada kasutamiseks. Isikulised õigused vaesusõiguseks on harilikul kodanikul kergesti selgitatavad, kuna iga isik tunneb hästi enese majanduslikku seisukorda ja teab oma maksusuutelisust . Asjalised eeldused seevastu nõuavad teataval määral küllaltki kompli- tseeritud protsessikäikude tundmist. Seepärast selgi- tab neid kohus, kes alles siis, kui leiab asjaliste eelduste tõepärasust, tunnustab vaesusõigust.

Meie kohus võib keelduda vaesusõiguse tunnusta- misest, kui asi, mille ajamiseks seda palutakse, näib olevat lootusetu (RT 1935,99,814). Siin vaesus- õiguse saamiseks peab olema asjalise eeldusena protsessi küllaldane e d u t õ o t a v u s .

Pole tarvis, et protsess kindlasti võidule jõuaks,

vaid et see oleks ikkagi tõenäolik. Vaesel isikul peab olema õigustus ettevõetud asjaajamise juures ning tal peab olema väljavaateid edule selle ajamisel. Samu mõtteid väljendab ka Saksa ZPO-i § 114-da l l., ning lisab juurde vaesusõiguse asjalise eeldusena veel ühe tingimuse. Selle järgi nõudmine ei tohi olla provotseeritud. Kui isik, kes vaesusõigust võiks saada, kutsub protsessi meele ja asjatult esile, siis kohus ei võimalda talle kasutada vaesusõigust. Siin isik, kel muidu kõik eeldused vaesusõiguse saamiseks, on rikkunud ühe tingimusena seatud eelduse, mistõttu kõrvaldatakse vaesusõiguse kasutamisel.

Provotseerimiseks loetakse seda, kui arukas vaesusõigust kasutada võiv pool tõstab kaebuse, mida arukas jõukas isik halbade väljavaadete tõttu tema asemel üldse ei tõstaks, või kui see tõstaks vaid osa

kohta.²⁸ On tarvilik ka veel sooritusmenetluse tõelisust. Kaebusel varanduseta isiku vastu on harva mõni väärtus.²⁹ Samuti loetakse protsess provotseerituks, kui isik, et ära hoida protsessi manitsedes vastaspoolt oma kohustuse täitmisele, kui arvata võib, et viimane seda vabatahtlikult täidab, selle asemel kaebab selle kohtusse, ilma, et vajalikult teda informeeriks. Sellised juhud võivad esineda näit. vastuvaidlemata nõuete juures.³⁰ Samuti, kui isik on kutsutud protsessi kostjana ja ta esitab vastuhagi enne igasugust seletust, loetakse vastuhagist-tulenev protsess provotseerituks.³¹ Kui on kohane või paikapidav ainult osa kaebusest, siis võib vaesusõigust lubada vaid sellele osale.

Seega, resümeerides, füüsilistel isikutel vaesusõiguse saamiseks peab olema asjaliste eeldustena

e s i t e k s asiolu, et protsess peab olema küllalda-

28) Baumbach: ZPO

29) " "

30) " "

31) " "

sel määral e d u t õ o t a v j a t e i s e k s t i n g i -
mus, et vastav protsess ei oleks a s j a t u l t
e s i l e k u t s u t u d .

B. Rääkides varem isikute (nii füüsiliste kui
ka juriidiliste) isikulistest eeldustest vaesus-
õiguse kasutamisel, nägime, et need olid vähesel
määral lahkuminevad eriliiki õigussubjektide juures.
Sama lugu kordub ka asjaliste eelduste man, kuigi
päris vähesel määral.

Kõik eelöeldu, füüsiliste isikute vaesusõiguse
asjaliste eelduste kohta vastab täiesti juriidiliste
isikute samadele eeldustele. Kuid juriidilistel isi-
kutel on neid tingimusi, et saabuksid kõik eeldused,
ühevõrra rohkem. Seadusest³² on näha, et siseriikliku-
le juriidilisele isikule eelpool räägitud eelduste
olemasolul, lubatakse vaesuseõiguse kasutamist,

32) ZPO § 114-da IV l.

kui loobumine haginõudest
või õiguse kaitsest oleks üld-
distele huvidele kahjulik.
Siin ongi see tingimus, mille saabudes, juriidilistel
isikutel on kõik eeldused, et saada kasutamiseks
vaesusõigust. Selline juriidiline isik peab kindlasti
protsessi astuma, et kaitsta end ning seega mitte
kahjustada üldist huvi. Ja seda saab ta vaid vaesus-
õiguse varal. Õigusenõudmine esineb üldistes huvides
näit. siis, kui juriidilise isiku kokkuvarisemisel
oleksid kaugeleulatuslikud üld- ja majanduslikud
pahed. Või kui tülikusimus on avalikus arvamuses
elevust tekitanud.³³

C. Isikud, kes on protsessis pooled oma ameti
tõttu, evivad samadel tingimustel asjalisi eeldusi
vaesusõiguseks, kui füüsilised isikudki. Kui peale

33) Baumbach: ZPO.

isikuliste eelduste, nende õigusenõudmine või - kaitse protsessis on 1) edutõotav ja 2) pole provotseeritud, siis ongi neile lisandunud asjalised eeldused. Kui meil on tegu nende eeldustega, siis peab kohus palve vaesusõiguse saamiseks rahuldama.³⁴

34) Baumbach : ZPO

II R a h u l d a m i n e .

1. Isik, omades igakülgselt eeldusi vaesusõiguseks, on õigustatud nõudma kohtult selle tunnustamist, Vaesusõiguse rahuldamine on leidnud seadustikkudes eripalgelist lahendust. Erimaades on püütud vaesusõiguse rahuldamise korda sättida otstarbekamalt ja kohasemalt oma protsessi korrale, sealjuures arvestades vaesusõiguse kasutamise juhtude sagedust ja sellest tulenevat raskust riigikassale. Seades meie kehtivat õigust kõrvu Saksa ZPO-le, näeme siin suurt erinevust. Kui meie kohtud on rahuldanud vaesusõiguse palve ükskõik mis astmes, siis vaesusõigus püsiv vaidlusajaga kaasas kuni selle lõpuliku lahendamiseni. Saksa kord on aga teisem ning vaesusõiguse rahuldamine sünnib igas instantsis eraldi.³⁵ Nii siis, kui esimeses astmes on vaesusõigus rahuldatud ja asi devolveerub teise instantsi ette, siis tuleb

35) ZPO § 119

ka selles instantsis nõuda vaesusõigust. Meil aga sel juhul pole seda vaja ja esimese astme poolt rahuldatud vaesusõigus kehtib ka teises ja edasigi. Mis kaalutlustel sakslased sellise rahuldamise - korra on loonud, tuleb arvata, et sellise suure rahvaarvuga riigis vaesusõiguse kasutada andmine, mis ripuks lõplikult³⁶ esimese instantsi otsusest, võiks muutuda liialt koormavaks riigi-kassale, kuna esimene instants, kui vähema praksisega, võiks rahuldada vaesusõigust kergekäelisemalt. Kõrgemad kohtu astmed seevastu suudavad rahuldamise-küsimust põhjalikumalt kaalutleda. Teiselt poolt aga peab arvama, et selline kord oleks palju põhjendatum, kui vaidlusasja devolveerumine instantsist instantsi veniks aastast-aastasse. Sel ajakulgemisel võib vaesusõigust omanu isiku majanduslik olukord paraku muutuda ning need eeldused, mis tal olid protsessi esimeses astmes võivad hiljem ära lange-

36) reservatsioonidega vt. ZPO § 121.

da. Seda imelikum on aga see, et kõrgemas instantsis ei ole varanduslikku seisu kindlakstegemine enam vajalik, kui alamas instantsis vaesusõigus oli juba antud.³⁷ Saksa seadustik väljendab seda sõnaselgelt. Kommenteerijad on selle siiski otstarbekamalt tõlgendanud: kohus ei ole siiski vabastatud kohustusest igal käesoleval juhul varanduslikku-seisu uuesti selgitada.³⁸ Ka on Saksa Riigikohus seletanud, et kohus võib sündsäl juhul, kui vaesusetunnistus on kaua aja eest esitatud, nõuda uut vaesus-tunnistust. Järeldus sellest on ikkagi seline, et eeltoodu arvamus peab paika. Kõrgem instants kontrollib vaesusõiguse eeldusi ja vaatab, et põhjendatu vaesusõiguse rahuldamine ka tema instantsist läbi ei libiseks.

Meil pole säärast " instantsilist-korda " ja meie kohtud saavad kontroll-küsimusest teisiti üle.

(vt.lähemalt IV ptk.)

37) ZPO § 119-da II l.

38) Baumbach: ZPO lhk.213

2. T u n n i s t u s (Armutzeugnis). Kes soovib saada kasutada vaesusõigust peab esitama sellele kohtule, kus ta esitab oma hagi, tunnistuse oma varalise seisukorra kohta (TKS § 881 a.) Tunnistuse esitamise mõte on siin päris selge. Ei või ega saagi nõuda, et kohus oma koosseisus peaks tundma iga isiku varalise külje seisust. Loomulik, et kohus üksikute isikute varalist seisust võib teada ja ka veendunult võiks sel juhul oma otsuse langetada. Kuid need juhud on nii minimaalsed, et neist ei tohi kõnelda siin - kohal. Selles suhtes on teadlikud vastavad ameti - asutused, kes peale kõige neile võimaldatud ja kättesaadava informatsiooni, võivad veel küsitleda tunnustajaid, teha uurimistoimetusi kohapeal ning peaks suutma nii kõigekülgselt selgitada isiku varalise seisukorra. Ettenähtud on, et isikud peavad sellised tunnistused saama oma elukoha valla- või alevivalitsus-

selt maal ja alevites ning linnades politseilt (TKS § 881 a.) Need ametasutised, kelle tegevuspiirkonnas elavad isikud, kes vaesustunnistust paluvad, annavad selle välja, katsudes igati kontrollida neid andmeid, mis nad tunnistusse kannavad. Kuid kohtul on õigus veel tarbekorral nõuda kas oma äranägemisel või vastaspoole palvel täiendavate andmete esitamist (TKS § 881 a.)

Tunnistuse sisu on määratud seadusega kindlaks. Tunnistus peab sisaldama võimalikult täpsed teated paluja elukutse, perekonnaseisu, varalise seisukorra, tema sissetulekute ja väljaminekute ning tema poolt makstavate otseste riiklikkude maksude kohta (TKS § 882). Peale selle on nõuetav tunnistust väljaandva asutise arvamus, kas paluja suudaks tasuda kohtukulusid (TKS § 882).

Eeskoste ja hooldamise alla kuuluvatele isikutele võib nimetatud tunnistust välja anda ka hoolekandekohus

(TKS § 881a.)

Kõik eelpooltoodu on kehtiv üldjoontes ka Saksas.³⁹

3. Vaesusõigusel on jõud üksnes selles asjas milles ta kellelegi on tunnustatud (TKS § 886.)

Palve, et võimaldataks vaesusõigust, tuleb esitada sellele kohtule, kus vaidlusasjale antakse käik, mille ajamiseks palutakse vaesusõigust. Palvele on vaja juurde lisada vaesustunnistus, millest eelpool juttu olnud. Palvet võib esitada ka suuliselt, mis sel juhul protokollitakse.⁴⁰ Kohus, läbivaadates palve ja muu asjakohase, teeb määruse, millega rahuldab palve kas täielikult või osaliselt, või lükkab selle tagasi. Täieliku rahuldamise all tuleb mõista vaesusõigust palunu isiku vabastust kõigist kohtukuludest. Osaliselt on palve siis rahuldatud, kui isik on vabastatud osaliselt kohtukulude maksmisest.

Saksa ZPO-s osaline rahuldamine on määritletud

39) ZPO § 118.

40) " " "

lähemalt: kui vaene pool on võimeline tasuma osaliselt kohtukulu, ilma, et tema ja ta perekonna hädavajalik ülalpidamine kannataks, siis tuleb määrata, et selle osa kohta maksmisest vabastus ei toimuks.⁴¹ Meie seadustikus seda küsimust pole puudutatud, kuid selle-suunaline lahendus järgneb siiski seaduse mõttest.

Vaesusõiguse palve esitatakse seoses hagi nõudega. Viimasest nähtuvad kohtule isiku asjalised eeldused vaesusõiguseks. Kohus saab kontrollida kas vastav vaidlusasi on palujale isikule edutõotav ja kas seda pole tahetud asjatult esile kutsuda (provotseerida). Kõiki asjakohast arvestades, kohus otsustab vaesusõiguse rahuldamise-küsimuse. See otsus, millega vaesusõiguse palvet rahuldatakse või tagajärjeta jäetakse, peab sisaldama ka lühikest motivatsiooni juriidilise aluse ja faktiliste andmete kohta.⁴²

41) ZPO § 115-da II l.

42) ZPO § 126-da II l.

Kui vaesusõigust tunnustatakse, on palveesitanud isikule olukord soovitud viisil lahenenud ning ta naudib kõiki talle määratud soodustusi vaesusõigusest. Kohtu määrus vaesusõiguse tunnustamise kohta ei kuulu edasikaebamisele eraldi apellatsioonikaebusest (TKS § 889¹ ja ZPO § 127). Kui aga vaesusõigust ei rahuldatud, tekkib küsimus, kas sellele määrusele on kohandatud erikaebekord. Meie ja Saksa seadused on selle lahendanud jaatavalt, Kui keeldutakse vaesusõigust tunnustamast võib esitada erikaebuse üldistel alustel (TKS § 889¹.) Saksas pole siiski lubatud edasi kaevata ses asjas ametkohtu otsustele (ZPO § 127).

Meil aga näib, et sisulise kohtu järeldused, et vastav isik suudab kohtulõivu maksta, või et nõue , mille ajamiseks ta palub vaesusõigust, paistab olevat lootusetu, ei kuulu kassatsioonikorras revideerimisele, nagu seda on seletanud ka Riigikohus.⁴³

43) T.Grünthal: Riigikohtu Tsiviilosakonna otsuseid 1938.

*) Ka Eestis ei saa kaevata jrk-kohtu otsustele, millega lahendatakse vaesusõiguse andmine või selle mitteandmine (TKS § 200¹)

III T o i m e

1. Vaesusõiguse toimeks saaksime nimetada kõiki neid järeldusi, mis vaesusõigus enesega kaasa toob kohtukulude tasumisel. Seda küsimust peaks õieti käsitlema koos kohtukulude- ja maksudega, ning on seepärast üks laialdasemaid küsimusi vaesusõiguse käsitlemisel, kuna eriseadustikud lahendavad kohtukulude tasumist hoopis erinevalt, arvestades omamaa kohtukulude suurust, alust ning tariife. Seepärast pole siinkohal võimalik laskuda erinevatesse üksikasjadesse ja küsimust tuleb käsitada meie kehtiva õiguse seisukohalt, tuues kõrvale mõningaid erinevusi Saksa ZPO-st.

Üldreegli järgi kuuluvad kohtumaksud ja kohtukulud tasumisele asjaosaliste poolt. Kohtumaksudena- ja kuludena esinevad kohtulõiv, tempelmaks, kantseleimaks, tunnistajatele ja oskuritele maksetavad tasurahad j.m.

Ü h e d neist on kohustuslikult ettemaksetavad; nende tasumata jätmine koos hagi esitamisega osutuks hagi-palve puuduseks ning asjale ei anta käiku enne, kui hageja need puudused on kõrvaldanud. Vastasel korral aga saadetakse nõude-palve tagasi.

T e i s e d neist maksudest tulevad tasumisele hiljem ning nõutakse sisse vastavalt kohtuotsusele. Need ei mõjosta hagi-palve vastuvõtmist kohtu poolt ega hagi toimet, vaid kuuluvad tasumisele protsessi lõppedes.

Et protsessis on alati kaks poolt, hageja ja kostja, ning protsess tavaliselt lõppeb ühe poole võiduga ja teise kaotusega, siis tekkib sest hulk probleeme kohtumaksude jaotamisel. Veel enam aga siis, kui üks pooltest tugineb vaesusõiguse vabastavale toimele.

Lähtudes küsimusse, vaesusõigustomava poole vaatepunktilt, nõuab selgitust nimetatud isiku osasaami-

ne vaesusõiguse toimest ning selle ulatusest.

TKS § 880-da kohaselt vaeseks tunnustatud isik vabastatakse ettenähtud kohtukuludest ning tema eest maksab need riik. See vabastus, nagu eespool nähtus, võib olla täielik või osaline. Kuid küsimus, kas see vabastus on lõplik ning milline on kohtumaksude saatus, vaesusõigustomava isiku protsessi võites või seda kaotades, vajab siinkohal ruumi.

TKS § 888 sätib: vaesusõigustomava isiku kasuks mõistetud otsuse puhul kõik kohtukulud, mis ta eest makstud, nõutakse sisse varandusest, mille ta võitnud või kostja käest, kes kaotas.

Siin selgub, et riik nõuab tagasi maksud, mis ta on kulutanud vaesuseõigust kasutanud poolele. Kuid kerkib ka küsimus, mis juhul nõutakse need kulud sisse ühelt või teiselt poolelt. Seadusest on näha, et "nõutakse sisse varandusest... või kostja käest...". See annab

võimalust arvata, et kulude sissenõudmine ühelt või teiselt poolelt sünnib kohtu äranägemise järgi. Kerge on selgusele jõuda selles, et seadus kohtule sellist luba ei anna ning et kohus peab kulud välja mõistma süüdimõistetud poolelt. Varandusest, mille vaene isik protsessis võitnud, ainult siis, kui vastaspoolelt ei või neid sisse nõuda. See on otseselt seletatud seaduse seletuskirjaga, millega eeltoodu säte põhjendatud: juhul, kui vaene isik on jõukamaks saanud või kui ta kasuks on varandus otsustatud, võib ta eest makstud, kui ka need kulud, millest ta esialgu oli vabastatud, nõuda sisse ainult siis, kui need kulud pole pandud süüdimõistetud poolele.⁴⁴ Sellega ~~tekib~~ uus küsimus: mil juhul ei lähe kohtukulud süüdimõistetud poole kanda? Ei ole kahtlust, et siin on jutt neist kuludest⁴⁵, mis kuuluvad mõlema poole kanda.

44) Isatšenko: Graždanski protsess

45) vt. TKS § 532.

Kõigist sellest nähtub, et kaotanud poolele ei või kanda jätta kõiki kulusid, mis riik on kulutanud vaesusõigusega varustatud isiku eest. Ning ta kannab need kulud, milles teda otseselt süüdistatakse.⁴⁶

Samuti vajab selgitust teine juht. Nimelt, kelle kanda jäävad kohtukulud, kui isik, kes kasutab vaesusõigust, kaotab protsessi. Kas riigi kulutused isikule nõutakse samuti sisse? Muidugi: siis, kui ta majanduslik olukord paraneb, peab ta need kulud tagasi maksma. Arvestades seaduse mõtet, riik ei kingi mõlemil juhul midagi. Kuid need summad, sellisel korral, jäävad võlgu seni kuni isik jõukaks saab või kui asi otsustatakse mõnes järgnevas instantsis tema kasuks.⁴⁷

See võlasumma on seaduse poolt leidnud piiritlemist. Kohtu poolt tunnustatud vaesusõiguse kasutamisel riigi kanda jäänud kulud, kui need ületavad 50 krooni,

46) Isatšenko: Graždanski protsess

47) " " "

loetakse võlaks riigile, mille neist vabastatud isik on kohustatud tasuma riigimaksuvõlgnikega ühisel alusel. Riigile võlaks muutunud kohtukuludest teatab kohus võlgniku elukoha maksuinspektorile sissenõudmise teostamiseks (TKS § 888¹)

Kõigi eelneva kohta on meil Riigikohus oma seletuse andnud.

Juhtumil, kui kohtuotsusega rahuldatakse nõue isiku kasuks, kes on kasutanud vaesusõigust, määrab kohus oma otsusega kindlaks riigi-kassa kasuks sissenõudmisele kuuluvad kohtumaksud ning -lõivud ja näitab TKS § 888 kohaselt, kui palju neid makse tuleb sisse nõuda süüdimõistetud poolelt ja kui palju varandusest, mis võitjale, s.o. vaesusõigust kasutanud poolele kohtuotsusega on mõistetud. Peale kohtuotsuse jõustumist peab kohus saatma oma otsusest ärakirja politseile ettekirjutusega seda täita Administratiiv-sissenõudmise

seaduses ettenähtud korras. Samal ajal saadab kohus oma otsusest ärakirja kohtu asukoha järgi kohalikule maksuinspektorile järelvalve teostamiseks otsuse täitmise suhtes politsei poolt.

Juhtumil aga, kui vaesusõigust kasutanud asja - osaline protsessi kaotas, määrab kohus kindlaks summad, mis riigi-kassast on makstud protsessija eest, kui ka võlgujäänud kohtumaksud ja saadab oma määrusest ärakirja kohtu asupaiga järgi kohalikule maksuinspektorile järelvalve teostamiseks, et võlgnevat summad vaesusõigust kasutanud isikult sisse nõutaks, kui tema majanduslik olukord paraneb.⁴⁸

Vaesusõigusega aetud asjus kuuluvad kohtumaksud väljamõistmisele ka nõude rahuldamata osa pealt. Seadus ei näe ka ette, et enne vaesusõiguse tunnustamist tasutud kohtulõiv ja muud kohtumaksud tagasi antaks, kui sama asja edaspidises käigus vaesusõigus tunnustatud.⁴⁹

48) A.Buldas: Riigikohtu 1932. - 1938.a.otsustes leiduvate seadussetuste kogu 1939.a.

49) - do -

2. Vaadeldes riigi poolt kantud kulude saatust ei ole veel selge, kelle kanda jäävad need kulutised, mis vaesusõigustomanu vastaspool on teinud protsessis, mille ta on võitnud.

TKS § 889-da järgi vaesusõigus ei vabasta isikut, kellele ta on tunnustatud, kohtukulude tasumisest vastaspoolele.

Mõte sel paragraafil on see, et kui isik, kellele tunnustatud vaesusõigus, on protsessi kaotanud, siis on ta kohustatud tasuma vastaspoolele viimase poolt kantud kohtu- ja asjaajamiskulu ühisel alusel. Mis on ka päris õige. Sest isikul pole mingit asja sellest, kas vaene isik omal kulul kutsub ta protsessi või teeb ta seda riigi abiga. Sellisel juhtumil, vaesusõigustomanu isik on kohustatud maksma kohtukulud vastaspoolele vaid viimase nõudel ning TKS -i §§-de 868 - 873 olustikul.⁵⁰

50) Isatšenko: Graždanski protsess.

3. Meil vaesusõiguse toimel on jõud ja mõju ainult selle isiku kasuks kellele ta tunnustatud. Omapäraselt sätib aga Saksa seadustik vastavat küsimust.

Vaesusõiguse andmine hagejale annab kõigis astmeis vastaspoolele õiguse vabastumiseks esialgsetest ette - nähtud maksudest (ZPO § 120). Kui on ühele poolele vaesusõigus tunnustatud, siis ka protsessi kutsutud vastaspool vabastub samas ulatuses, kui vaene isik, ettemaksetavatest kohtukuludest.⁵¹

4. Vaesusõiguse kasutamisest on kõrvaldatud riigiasutised. Iseenesestki mõistetak, et neil lasta osa saada vaesusõiguse vabastavast toimest pole sobiv. Et majanduslikult püsiv riik võiks lubada oma asutised tunnistada maksuvõimetuks pole loogiline. Kuid samuti poleks mõtet tasuda riigil oma asutiste kaudu iseenesele (siin kohtutele, kui riigiasutistele) võetavaid makse. Seadusandlus on sedagi tähele pannud ning riigiasutised

51) Baumbach: ZPO.

on vabastatud kohtulõivu, tempelmaksu ning kantselei-
maksu tasumisest seaduse alusel. Muid makse aga, mis
kohtu asjaajamisega seoses ning lähevad tasudeks väljas-
poole riigiasutist, tasuvad riigiasutised ühisel alusel
kõigi õigussubjektidega.⁵²

52) TKS § 879.

IV Ä r a v õ t m i n e j a j õ u k a o t u s.

1. Rääkides varem vaesusõiguse rahuldamisest, selgus, et Saksas sünnib vaesusõiguse tunnustamine igas kohtu astmes eraldi. Seisukoht, et selline kord tagab suuresti kontrolli tõhusust vaesusõiguse andmisel, on selge. Kuid peale sellise korra on Saksa seadustik näinud ette veel teise palju avarama kontrolli võimaluse.

Meil eelpooltoodud esimesel kujul vastavat kontrolli pole ning meie seadusandlus on otstarbekaks tunnistanud teise korra, mis ühtub Saksa teise samasisulise korraga. Tuues vastavad paragraafid mõlemast seadustikust näeme, et neist väljendub samalaadne mõte, ainult eriredaktsiooniga.

Saksa ZPO § 121: vaesusõigust võib igal ajal ära võtta, kui selgub, et vaesusõiguse andmise eelduseid pole olnud või ei ole enam.

Ning TKS § 886: vaesusõigusel on jõud ainult nii

kaua, kuni isik, kellele ta antud, pole saanud niivõrd jõukaks, et alus vaesusõiguse kasutamiseks on ära langenud. Kohus saades protsessi kestel kindlaid teateid vaesusõiguse kasutaja jõukuse kohta, määrab vaesusõiguse ära võtta.

Saksa seadustiku väljend, kui abstraktsem, haarab endas kaks juhtu. Esiteks lubab ära võtta vaesusõigust juhul, kui vaesusõiguse eeldusi isikul pole üldse olnud, ning teiseks, kui neid eeldusi pole enam s.o. kui isik on niivõrd jõukaks muutunud, et vaesusõigust võimaldada pole enam seaduslik.

Meil peavad need mõlemad juhud paika. Esimest pole seaduses küll väljendatud sõnaliselt, kuid see järgneb juba sellest, et meil kohtud võivad anda vaesusõigust ainult kõigi eelduste olemasolul. Pole neid eeldusi, siis ei anta ka vaesusõigust

kasutamiseks.

Isikud, kes õigustamatult püüavad kõrvale hoida kohtukulude maksmisest, andes vale teateid oma varalise seisukorra kohta, ning neid abistavad valetunnistajad, kuuluvad karistamisele Kriminaalseadustiku vastavate paragraafide järgi. Samuti karistuse alla käib isik, kellele vaesusõigus on tunnustatud, aga on saanud niivõrd jõukaks, et suudaks kohtukulusid tasuda, ning kes kohtule sellest ei teata, kasutades vaesusõigust edasi. Kui selline isik jaatab oma jõukust, siis on asi selge ja kohus võtab vaesusõiguse ära. Salgab ta, siis pole muud teha, kui asi anda prokurörile, kellest ripub ära isiku vastutusele võtmise vastavate Krim.Sead.§§ - ide järgi. Kuid mingil tingimusel ei või kohus protsessi edasi lükata, et asuda selgitama kuulujuttude tõelisust, isiku varandusliku olukorra kohta, sest see paratamatult venitab asjaajamist ning võib olla vastaspoolele kuri-

tahtlikuks vahendiks, takistada asjade käiku, selliste kuulduste ülestõstmisega.⁵³

2. Vaesusõiguse jõud kestab tema tunnustamisest kuni vastava protsessiasja lõpliku lahenduseni. Üht juhtumil vaesusõigus kaotab oma jõu sel ajavahemikul, nägime eespool, nimelt vaesusõiguse äravõtmist. Peale selle võib vaesusõigus kaotada jõu veel kahel juhul, Nimelt, e s i m e s e l j u h u l kaotab vaesusõigus jõu, kui asjaomane isik ei ole kasutanud seda ühe aasta jooksul (TKS § 886¹) ning t e i s e l, kui sureb see isik, kellele vaesusõigus on tunnustatud (ZPO § 122). Seega ei lähe vaesusõigus üle seda omanud isiku pärijatele (TKS § 886²).

Ex bibl. univ. Tart.

Surnud isiku õigusjärglased, kui surnule oli vaesusõigus tunnustatud, peavad paluma uut vaesusõigust, kui nad on samuti vaesed ja ei suuda kohtukululusid tasuda. Kui nad on aga jõukad, siis tuleb neil

53) Isatšenko: Graždanski protsess.

tagant järgi maksta ka esialgsed maksud, millistest surnu isik oli vabastatud.⁵⁴

Saksa ZPO tunneb eeltoodud juhtudest ainult t e i s t, kuna esimene on talle tundmatu.

54) Baumbach: ZPO.

V R i i k i d e v a h e l i s e d e e s k i r j a d
v a e s u s õ i g u s e l e.

1. Enemikus riiges võimaldatakse kasutada vaesusõigust ka välismaalastele. See sünnib välislepingute või tegeliku vastastikkuse alusel riikide vahel. Kuid küllaltki suur arv riike pole sellist korda oma seadustikkudes õigeks tunnistanud. Huvitav on jälgida riikide seisukohti ses küsimuses. Vaesusõigust tunnustavad vastastikkuse alusel järgmised riigid: Egiptus, Argentiina, Belgia, Bulgaaria, Kanada, Tšiili, Kuuba, Taani, Danzig, Eesti, Soome, Prantsusmaa, Kreeka, Suur-Briti, Guatemala, Haiti, Iran, Iirimaa, Itaalia, Jaapan, Jugoslaavia, Läti, Lichtenstein, Leedu, Luxemburg, Mehhiko, Monako, Hollandi, Norra, Paraguay, Peruu, Poola, Portugal, Rumeenia, Nõuk.-Vene, Rootsi, Schveits, Tšehhoslovakkia, Hispaania, Lõuna-Aafrika ja Edela-Aafrika nagu Suur-Briti, Türgi, Ungari, Uruguay, ja Venezuela.⁵⁵

Riigid, kes seda aga ei tee on: Albaania, Boliivia, Brasiilia, Briti-India, Hiina, Costa Rica, Ecuador, Honduras, Kolumbia, Libeeria, Nicaragua, Panama, San Domingo, San Salvador, Siiam ning Ameerika-Ühendriigid.⁵⁶

Nagu nähtub, on suur enamus riikidest vaesusõiguse tunnustamisel välismaalastele asunud vastastikkuse alusele. Need riigid on liitunud Haagi (17.VII 1905.) konventsiooniga , millisega on püstitatud riikidevahelised eeskirjad vaesusõiguse kohta. Eesti on liitunud samuti nimetatud konventsiooniga ning täiendas selles osas aastal 1935 TKS-i § 889²-ga. Selle järgi; välismaalastele vaesusõiguse tunnustamine toimub välislepingute või tegeliku vastastikkuse alusel (RT 1935, 99, 814).

Saksas on välismaalastele vaesusõigus võimaldatud samuti Haagi konventsiooni eeskirjade põhjal. Kusjuures välismaalasel peavad olema nõuetavad isikulised eeldused.

Paljad valuuta raskused, mis välismaa teeb, ei põhjenda veel isiku vaesust ja ei tule arvesse eeldusena. Teiseks on nõuetav, et oleks garanteeritud vastastikkune alus vaesusõiguseks isiku päritolu riigiga. Kui välisriigis pole olemas vaesusõigust, siis tuleb sellest ka kohal keelduda.⁵⁷

2. Haagi konventsiooniga seatakse üles riikidevahelised eeskirjad vaesusõigusele, millistest siinkohal olulisemad.

Art.20. Lepperiikide kodanikkudele on võimaldatud vaesusõiguse kasutamine kõikides lepperiikides nagu oma riigiski, kui isikud selle asuriigi seaduste järgi toimivad, kus nad vaesusõigust nõutavad.

Art.21. Vaesus-tunnistus või majandusliku viletsuse selgitus peab välja antama või vastu võetama välismaalase alalise asukoha amet-asutuse poolt. Kui sellist pole, siis selle ametasutise poolt, kus viibib. Kui leppe-

riigil selliseid ametasutisi pole või kui need vastavaid tunnistusi ja andmeid välja ei anna ega vastu ei võta, siis on küllaldane tunnistuse või andmete välja-andmine või vastuvõtmine selle maa diplomaatilise või konsulaarse esindaja poolt, kuhu välismaalane kuulub.

Kui isik ise ei viibi sel maal, kus ta vaesusõigust palub, siis see vaesus-tunnistus või vastavad andmed tulevad tõestada selle maa diplomaatilise või konsulaarse esindaja poolt, kus see dokument esitatakse.

Art.22. Vaesus-tunnistuse või isiku majandusliku olukorra kohta võib ametasutis teiselt lepperiigi ametasutiselt küsida andmeid paluja varandusliku seisuga kohta. Ametasutis kelle otsustada on vaesusõiguse rahuldamine omab õigust oma ametvõimu piires neid palveid, tunnistusi ja andmeid veel kontrollida.

Art.23. Kui ühe lepperiigi kodanikule on lubatud kasutada vaesusõigust, siis tasutakse nende esitiste ja andme-

te eest, mis protsessis tarvilikud ning mis teises riigis muretsetud, selle riigi poolt kes palus, riigile, kellelt paluti neid andmeid. Tasutakse vaid need kulud, mis tekkinud seoses selle asjaga.

Samuti tasub paluja riik kulud, mis ühenduses palve läbivaatamisega ja rahuldamisega tekkisid, sellele riigile, kellelt paluti seda teha. Tasutakse ainult ettenähtud tasud ekspertidele ja tunnistajatele kui nad olid vajalikud.⁵⁸

58) Baumbach: ZPO.